

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра соціогуманітарних технологій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ
ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ

Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
Освітня програма «Управління в системі соціального забезпечення»

Виконав: здобувач вищої освіти
Групи СЗм-11
Пашко Юлія Віталіївна

Керівник:
д. політ.н., професор
Малиновський Валентин Ярославович

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2025 р.
Гарант освітньої програми:
д.політ.н., професор
Малиновський В. Я.

Луцьк - 2025 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	8
1.1. Люди похилого віку як соціально-демографічна група.....	8
1.2. Вплив сучасних соціально-економічних викликів на становище людей похилого віку.....	14
1.3. Державна політика щодо літніх людей.....	18
1.4. Міжнародний досвід соціального захисту літніх людей.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ	28
2.1. Законодавчі та програмні основи соціальної підтримки людей похилого віку в Україні.....	28
2.2. Інституційні моделі надання соціальних послуг людям похилого віку.....	31
2.3. Соціальні послуги в умовах воєнного стану та кризових ситуацій...36	
Розділ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	41
3.1. Удосконалення законодавчого механізму соціальної підтримки людей похилого віку.....	41
3.2. Напрями оптимізації системи соціальної підтримки людей похилого віку в умовах воєнного стану.....	44
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54

ВСТУП

Актуальність роботи. В умовах сучасних соціально-економічних викликів, пов'язаних із глобальними економічними кризами, воєнними конфліктами та пандемією, проблема соціальної підтримки людей похилого віку набуває особливої важливості. В Україні кількість літніх людей постійно зростає через демографічні зміни, що ставить перед суспільством нові завдання у забезпеченні їх гідного життя. Соціально-економічна нестабільність, низький рівень пенсійного забезпечення та слабкість інфраструктури соціальних послуг вимагають пошуку нових підходів і механізмів підтримки. Оптимізація системи соціальної допомоги людям похилого віку є важливим чинником для забезпечення їх соціальної захищеності та покращення якості життя, що робить тему дослідження актуальною та науково-значущою.

Протягом останнього десятиліття багато країн приділяли значну увагу вивченню старості та процесу старіння. Це пов'язано не лише зі змінами в економіці, культурі та історії, які відбуваються у світі. Помітне зростання частки літніх людей у загальній структурі населення вплинуло на багато сфер суспільного життя, включаючи політику, економіку, медицину та соціальні інститути.

Однією з ключових характеристик старості є завершення або обмеження трудової діяльності, зміна ціннісних орієнтирів, способу життя та комунікації. Це супроводжується труднощами соціально-психологічної адаптації до нових умов, що вимагає розробки та впровадження спеціалізованих методів і форм соціальної роботи для літніх людей.

Нині питання підтримки та допомоги людям похилого віку набуло особливої актуальності. Соціальна робота з цією категорією населення повинна бути спрямована на підтримку, захист, допомогу і піклування про них. Важливо, щоб фахівці соціальної сфери володіли ефективними підходами, методами та техніками для надання професійної допомоги.

Стан вивченості проблеми. Проблематика соціальної підтримки людей похилого віку ґрунтовно досліджувалася в українській науці протягом останнього десятиліття. Зокрема, Т. Семигіна (2019-2020) розглянула питання розвитку сучасних технологій соціальної роботи, професійної підготовки фахівців і підвищення цифрової інклюзії літніх людей [27].

Теоретико-методологічні засади соціальної підтримки літніх громадян висвітлено у працях О. Безпалько, І. Зверевої та А. Капської, які заклали концептуальні основи соціальної роботи в Україні та підходи до інтеграції осіб похилого віку у життя громади [14].

Організаційно-управлінські аспекти соціальної політики стосовно літніх людей досліджено у колективній монографії під редакцією Н. Горішної, де аналізується вплив децентралізації на розвиток місцевих соціальних послуг [30]. І. Герасименко розглянула проблеми соціальної підтримки людей похилого віку у кризових умовах та під час воєнних дій [5].

Загалом, науковці досить глибоко опрацювали теоретичні, методичні та організаційні аспекти соціальної допомоги людям похилого віку. Водночас сучасні трансформації суспільства, процеси децентралізації, цифровізації та війна в Україні вимагають подальших досліджень щодо ефективності існуючих технологій соціальної роботи, удосконалення механізмів соціального захисту й розвитку послуг, орієнтованих на потреби осіб старшого віку.

Метою магістерської роботи є дослідження та оптимізація механізмів соціальної підтримки людей похилого віку в Україні, враховуючи сучасні соціально-економічні виклики, а також аналіз міжнародного досвіду для подальшого вдосконалення національної системи соціального захисту.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати соціально-демографічні характеристики людей похилого віку в Україні.
2. Дослідити вплив соціально-економічних викликів на стан і потреби літніх людей.

3. Оцінити сучасні механізми соціальної підтримки людей похилого віку в Україні, включно з законодавчими і програмними засадами.

4. Вивчити міжнародний досвід соціальної підтримки людей похилого віку та можливості його адаптації в українських умовах.

5. Розробити рекомендації щодо вдосконалення національних механізмів соціальної підтримки літніх людей в Україні.

Об'єктом дослідження є механізми соціальної підтримки людей похилого віку.

Предметом дослідження є оптимізація механізмів соціальної підтримки людей похилого віку в Україні в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

Методологічна основа дослідження базується на використанні таких методів:

1. *Компаративний аналіз* – для вивчення міжнародного досвіду соціальної підтримки людей похилого віку та його порівняння з українськими реаліями.

2. *Системний підхід* – для всебічного аналізу існуючих механізмів соціальної підтримки в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

3. *Статистичний аналіз* – для оцінки соціально-демографічних характеристик і впливу соціально-економічних факторів на якість життя людей похилого віку.

4. *Прогнозування* – для розробки рекомендацій щодо оптимізації системи соціальної підтримки на основі отриманих результатів.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти у сфері соціальної підтримки людей похилого віку, державні програми, наукові статті, звіти міжнародних організацій, таких як ООН, ВООЗ, Європейська комісія, а також аналітичні матеріали дослідницьких інститутів та установ, що займаються питаннями соціального захисту літніх людей.

Практичне значення отриманих результатів полягає в поглибленому дослідженні зазначеної теми, що надалі дасть можливість ефективно

застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці та сприятиме вдосконаленню механізмів використання результатів цифрової трансформації в соціальній сфері.

Апробація результатів дослідження. Результати магістерської роботи пройшли апробацію у тезах авторки «Соціальна підтримка людей похилого віку в Україні та світі», оприлюднених на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-психологічна допомога і соціальна робота: виклики сучасності» [20].

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

1.1. Люди похилого віку як соціально-демографічна група

Старіння населення є глобальною демографічною тенденцією, яка дедалі більше впливає на соціальні, економічні та політичні процеси в суспільстві. В Україні процес старіння відбувається на тлі депопуляції, масової еміграції молоді, зниження народжуваності та зростання тривалості життя. Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я [42], особами похилого віку вважаються люди, які досягли 60 років, хоча на національному рівні це визначення може бути іншим.

За класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, до категорії людей похилого віку належать особи віком старше 60 років. Однак слід зазначити, що в останні десятиріччя зарубіжні країни значно знизили пенсійний вік. Так, середній пенсійний вік в Австрії, Бельгії, Великобританії, Греції, Іспанії, Канаді, Португалії, Швеції, Швейцарії становить для чоловіків 65 років і для жінок 55-57 років, у Франції – 60 років, у США – 70 років [10].

Відповідно до вікової класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я:

- 25-44 років – молодий вік;
- 44-60 років – середній вік;
- 60-75 років – похилий вік;
- 75-90 років – старечий вік;
- особи які досягли 90 років – довгожителі [10].

В Україні до категорії осіб похилого віку офіційно належать особи, які досягли пенсійного віку, встановленого законодавством - 60 років. За статистичними даними, станом на 2023р. понад 23 % населення України становлять люди віком 60 років і більше. Очікується, що ця частка буде зростати через низький рівень народжуваності та підвищення середньої тривалості життя

[7]. Така динаміка створює значне навантаження на системи охорони здоров'я, пенсійне забезпечення та соціальний захист.

Люди похилого віку не є однорідною групою - їх потреби, стан здоров'я, матеріальне становище та соціальні ролі можуть суттєво відрізнятися залежно від віку, статі, життєвого досвіду, регіону проживання. Іванова І. Б. підкреслює, що понад 60 % людей похилого віку в Україні мають хронічні захворювання, потребують регулярної медичної допомоги, при цьому не завжди мають доступ до необхідних послуг [12].

Після виходу на пенсію в людини змінюється соціальний статус, а разом із цим - і роль, яку вона виконує в суспільстві. Літні люди нерідко переживають внутрішній психологічний конфлікт: з одного боку, вони ще відчують себе активними та корисними, а з іншого - стикаються з різким зменшенням соціальної активності та зростанням почуття самотності. Головним викликом цього періоду стає прийняття власного життєвого шляху. Якщо цього не відбувається, у людини похилого віку поступово формуються негативні емоції та песимістичні установки, що зрештою може призвести до погіршення психоемоційного стану [1].

Соціальна робота з людьми похилого віку традиційно вважається однією з найскладніших у психологічному плані. Фахівці в цій сфері повинні мати всебічну підготовку, яка охоплює всі аспекти життя людей літнього та старечого віку, а також розуміти численні психологічні, психопатологічні, фізичні та етичні проблеми, що виникають у цьому періоді життя. Варто враховувати, що старші вікові групи населення є надзвичайно різноманітними за своїми внутрішніми характеристиками. Не слід об'єднувати всіх людей третього віку в одну категорію - важливо розглядати окремі групи з різницею у віці не більше 5-10 років. Для точного прогнозування потреб у соціальних послугах і соціальній роботі необхідно аналізувати чисельність людей віком від 75 років і старше, а не лише загальне зростання населення віком від 55 років. Дослідження показують, що близько 80 % людей старших 75 років мають значні обмеження у

самостійності і потребують повного догляду та сторонньої допомоги [18].

Основні соціально-психологічні проблеми літніх людей:

1. Порушення соціальних зв'язків:
 - Зниження соціальної активності та працездатності;
 - Вихід на пенсію та віддалення від дорослих дітей;
 - Обмеження кола інтересів та спілкування.
2. Проблеми зі здоров'ям:
 - Медико-біологічні аспекти (болі, необхідність лікування);
 - Матеріальні складнощі (обмежені кошти на лікування та підтримку життєдіяльності);
 - Психологічні труднощі (обмеження у самообслуговуванні, усвідомлення наближення кінця життя).
3. Соціально-психологічна та морально-ціннісна дезадаптація:
 - Зміни у системі соціальних цінностей та установок;
 - Зниження толерантності в суспільстві;
 - Втрата близьких, самотність, ізоляція;
 - Складнощі у взаємодії з оточенням.
4. Зміни соціального та економічного статусу:
 - Зниження престижу особистості;
 - Погіршення матеріального становища та якості життя;
 - Зростання залежності від інших.
5. Труднощі організації вільного часу та відпочинку.
6. Криза пізнього віку:
 - Відчуття відсутності життєвої перспективи;
 - Обмежені можливості самореалізації;
 - Інші психологічні проблеми особистості [4].

Поширеним явищем серед цієї категорії населення є самотність. За даними Кухти М. П., значна частина літніх людей проживає одна або не має родичів, які б могли забезпечити догляд. Соціальна ізоляція у поєднанні з економічною вразливістю створює передумови для зниження якості життя [17].

До переліку соціально-психологічних проблем, які виникають у зв'язку з переходом особи до категорії похилого віку можна віднести такі:

- переживання, викликані різноманітними психологічними та фізіологічними втратами, зокрема: погіршенням фізичної активності, смерті близьких людей, втратою зору та слуху, віковою кризою;
- різноманітні сексуальні проблеми такі як: пізнє кохання, вдівство чи другий шлюб, імпотенція, клімакс;
- порушення психіки в результаті розчарування чи відторгнення;
- наслідки зловживання алкоголю у вигляді порушень здоров'я, розумової відсталості, розладів нервової системи, деградації особистості;
- зниження психологічних та фізіологічних можливостей через захворювання; гіпертрофований прояв почуттів заощадливості;
- погане зі сторони близьких чи суспільства поводження з людьми похилого віку у вигляді фізичного чи психологічного насильства, зневаги чи занедбаності, агресивної поведінки, позбавлення комфорту, фінансових зловживань, соціальної ізоляції тощо; - низька матеріальна забезпеченість [9].

В Україні зростає увага до формування безбар'єрного середовища, яке передбачає доступність, інклюзію та повагу до різних категорій громадян, зокрема до людей старшого віку. Онлайн-посібник «Довідник безбар'єрності», розроблений за ініціативи першої леді України, містить розділ, присвячений саме людям старшого віку. У словнику зазначено, що вживання деяких поширених слів і виразів може мати принизливий або знецінюючий характер. Зокрема, не рекомендується використовувати такі слова, як «старі», «пенсіонери», «діди», «бабусі» - якщо мова не йде про особисті родинні звернення. Ці слова підкреслюють вікові стереотипи та можуть зводити особистість лише до ознаки віку чи соціального статусу. Натомість у документі радять вживати нейтральні та поважні формулювання: «люди старшого віку», «старші люди», «особи віком 60+» або «люди похилого віку» - у контекстах, що не мають оцінного забарвлення. Така термінологія відображає принцип поваги до гідності, автономії та соціальної ролі осіб цього віку. Крім того, підкреслюється, що кожна

людина має право самостійно визначати, як її називати, - саме це вважається ознакою безбар'єрного підходу й мовної чутливості у спілкуванні [2].

Окремо варто відзначити явище ейджизму - дискримінації за віком, що проявляється в обмеженні доступу до зайнятості, суспільного життя, інформації та участі у прийнятті рішень. Соколова М. зазначає, що люди похилого віку часто стикаються з упередженням та ігноруванням з боку суспільства й інституцій [29].

Для розв'язання проблеми старіння населення важливо сприяти зміцненню солідарності між поколіннями на засадах справедливості та взаємної підтримки. Це передбачає інформування населення через систему державної освіти про актуальність проблем старіння, а також аналіз існуючих стратегій з метою забезпечення їх спрямованості на розвиток міжпоколінної солідарності та соціальної згуртованості. Необхідно створювати ініціативи, які сприяють продуктивному обміну досвідом і знаннями між поколіннями, забезпечуючи сприйняття людей похилого віку як цінного ресурсу для суспільства. Особливу увагу слід приділяти розвитку можливостей підтримки і зміцнення міжпоколінних зв'язків у місцевих громадах, зокрема через організацію зустрічей представників різних вікових груп та запобігання віковій сегрегації. Водночас важливо опрацьовувати конкретні проблеми поколінь, які одночасно здійснюють догляд за батьками, дітьми та онуками, а також популяризувати взаємну підтримку і солідарність як ключові чинники соціального розвитку. Крім того, доцільно проводити дослідження, що дозволяють оцінити переваги та недоліки різних умов життя людей похилого віку, включно з проблемою спільного проживання членів сім'ї та самостійного проживання у різних культурних і соціальних контекстах [12].

Водночас, літні люди мають значний соціальний потенціал, який може бути ефективно використаний у суспільному розвитку. Вони є носіями знань, досвіду, традицій, культурної спадщини. Залучення осіб поважного віку до громадської активності, волонтерства, неформальної освіти сприяє їхній соціальній інтеграції та самореалізації [17].

Міжнародний досвід (зокрема країн ЄС) свідчить, що впровадження політик активного старіння - таких як створення центрів активного дозвілля, навчання цифровим навичкам, участь у місцевому самоврядуванні - дає позитивні результати як для самих людей похилого віку, так і для громад, де вони проживають [40].

За гендерною структурою значну перевагу серед осіб похилого віку мають жінки. Станом на 2023 р., на 1000 осіб віком 65+ припадає понад 670 жінок, що зумовлює потребу у врахуванні гендерних аспектів при розробці соціальних програм [7].

Отже, літні люди в Україні становлять чисельну, соціально вразливу, але потенційно активну частину населення. У контексті сучасних викликів (війна, криза, депопуляція) необхідно забезпечити не лише їх базові потреби, але й можливості для самореалізації, участі в житті громади та відчуття гідності.

Окрім демографічних характеристик, важливо розглядати людей похилого віку як соціальну групу, яка стикається з певними структурними обмеженнями в умовах українського суспільства. Однією з основних проблем є недостатній рівень доходів, зумовлений низькими пенсіями. За даними Держстату, середня пенсія в Україні у 2023 р. становила близько 5300 грн, що часто не дозволяє покривати навіть базові витрати на житло, ліки та продукти. Це створює хронічну фінансову нестабільність серед літніх людей. [7].

Законодавча база України передбачає соціальні гарантії для осіб поважного віку. Зокрема, Закон України «Про соціальні послуги» визначає перелік базових послуг, серед яких - догляд удома, консультування, представництво інтересів, адаптація та інтеграція [22]. Проте реалізація цих норм на практиці часто є фрагментарною, особливо в сільських громадах, де доступ до соціальних служб є обмеженим.

У 2018 р. Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію державної політики щодо здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. У документі підкреслюється необхідність підтримки незалежності,

самостійності, гідності та активної участі людей похилого віку у суспільному житті [26].

Разом з тим, війна, що триває в Україні з 2022 р., суттєво ускладнила становище осіб похилого віку. Багато хто з них був змушений залишити місце проживання, став внутрішньо переміщеною особою, втратив звичний доступ до медичних чи соціальних послуг. За оцінками правозахисних організацій, літні переселенці часто опиняються в ситуації подвійної вразливості - через вік та статус переселенця [29].

Зростає й роль громадських організацій у забезпеченні підтримки літніх осіб. Наприклад, «Карітас Україна» реалізує програми гуманітарної та психологічної допомоги людям похилого віку в умовах війни, включаючи грошову допомогу, соціальний супровід і забезпечення предметами першої потреби [15].

Поряд із проблемами, варто звернути увагу на потенціал міжпоколіннєвої солідарності. Соціальні програми, що спрямовані на взаємодію між молоддю та літніми людьми, сприяють зниженню соціальної напруги, передачі досвіду та формуванню толерантності у суспільстві. Такий підхід активно застосовується в європейських країнах, зокрема в Німеччині, Франції та Польщі, де працюють національні програми активного старіння [40].

У сучасних умовах соціальна політика щодо осіб поважного віку має виходити за межі підходу, що розглядає старість як пасивний період життя. Необхідно створити умови для розширення участі літніх людей у громадському житті, освіті, волонтерстві, прийнятті рішень на місцевому рівні - саме це дає можливість зміцнювати їхнє відчуття гідності, значущості та соціальної включеності [12].

1.2. Вплив сучасних соціально-економічних викликів на становище людей похилого віку

У контексті глибоких соціально-економічних трансформацій, що відбуваються в Україні протягом останніх років, становище людей похилого віку

стає все більш уразливим. Починаючи з 2020 р., на літніх осіб суттєво вплинули пандемія COVID-19, повномасштабна війна, інфляція, енергетична криза, скорочення соціальних програм, а також зростання цифрового розриву. Усі ці фактори трансформують контекст соціальної підтримки й вимагають комплексної адаптації політики, програм і послуг до нових реалій [12].

Таблиця 1.1

Вплив ключових соціально-економічних факторів на становище людей похилого віку в Україні

Соціально-економічний чинник	Характер впливу	Наслідки для людей похилого віку
Пандемія COVID-19	Обмеження контактів, проблеми з меддопомогою	Психологічна ізоляція, зниження якості життя
Російсько-українська війна (з 2022 р.)	Втрата житла, переміщення, відсутність доступу до послуг	Збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб старшого віку; ізоляція, стрес
Інфляція	Зростання цін на продукти, ліки, енергоносії	Погіршення матеріального стану, зростання ризику бідності
Цифровізація соціальних послуг	Перехід до онлайн-сервісів («Дія», е-черги)	Труднощі у користуванні, цифровий розрив
Соціальні реформи та децентралізація	Передача функцій на базовий рівень	Нерівність доступу до соціальних послуг між територіальними громадами

Як видно з таблиці 1.1, на становище людей похилого віку в Україні протягом останніх років вплинуло поєднання кількох взаємопов'язаних соціально-економічних факторів. Найбільш руйнівним чинником залишається російсько-українська війна, наслідком якої стала масова внутрішня міграція літніх осіб, втрата житла, погіршення доступу до медичних і соціальних послуг, а також зростання психологічної напруги та відчуття самотності.

Пандемія COVID-19, у свою чергу, загострила проблему ізоляції та поглибила нерівність у доступі до медичної допомоги. У поєднанні з

обмеженнями пересування та відсутністю соціальної активності це спричинило зниження якості життя та підвищення рівня психологічних розладів серед людей старшого віку.

Інфляційні процеси значно посилили економічну вразливість літніх громадян: навіть за умови регулярної індексації пенсій їхні доходи не покривають реальних потреб, особливо з урахуванням зростання цін на ліки, продукти харчування та комунальні послуги.

Окремої уваги потребує явище цифрової ізоляції. В умовах цифровізації більшості адміністративних і соціальних послуг і сервісів значна частина людей похилого віку опинилася поза системою електронної взаємодії з державою, що посилює їхню залежність від сторонньої допомоги.

Водночас, децентралізаційні процеси створили як нові можливості, так і ризики. З одного боку, територіальні громади отримали більше повноважень для організації соціальних послуг для людей похилого віку; з іншого - нерівномірність фінансових ресурсів призвела до відмінностей у якості та доступності соціальної підтримки в різних регіонах.

Загалом, представлений аналіз свідчить про комплексний характер сучасних викликів, які формують багаторівневу систему ризиків для літніх громадян. Подолання цих загроз вимагає не лише фінансових, а й інституційних рішень, спрямованих на підвищення ефективності механізмів соціальної підтримки, посилення цифрової інклюзії та розвиток послуг за місцем проживання. Найбільш критичним чинником, що змінив умови життя літніх людей, стала війна. Згідно з даними міжнародних організацій, близько 30 % всіх внутрішньо переміщених осіб в Україні становлять люди віком понад 60 років. Багато з них втратили житло, звичні соціальні зв'язки, доступ до медичних послуг і допомоги на місцях. Водночас, через фізичні обмеження, частина з них не змогла евакуюватися із зон активних бойових дій, що створило гуманітарну кризу серед найуразливішого населення [15].

Зміна місця проживання для літніх осіб є надзвичайно травматичною. Як свідчать соціальні дослідження, внутрішнє переміщення у зрілому віці часто

супроводжується депресією, втратою сенсу життя, почуттям непотрібності та соціальної ізоляції. У літньому віці люди втрачають здатність швидко адаптуватися до змін, що особливо помітно у випадках втрати соціального середовища, доступу до лікарів, звичного ритму життя [5].

Проблема економічної нестабільності є ще одним викликом. Переважна більшість осіб похилого віку в Україні живуть на пенсію. У 2023 р. її середній розмір становив приблизно 5300 грн [7]. При цьому індекс споживчих цін за останні два роки перевищив 30 %, а ціни на ліки, енергоносії та продукти харчування зросли ще більше. Це означає, що навіть базові потреби літніх людей не покриваються наявними доходами, що посилює ризики бідності.

Додатково ускладнює ситуацію обмежений доступ до медичних послуг. У деяких регіонах, особливо прифронтових, система охорони здоров'я частково або повністю зруйнована. Навіть там, де працюють медичні заклади, літні люди часто не можуть отримати кваліфіковану допомогу через брак транспорту, відсутність супроводу, або страх через воєнні дії. Серед поширених хронічних захворювань літніх - серцево-судинні, діабет, онкологічні хвороби, що потребують постійного спостереження та дорогоцінного лікування [29].

Організація дозвілля людей похилого віку є важливою складовою їхнього соціального благополуччя та фактором підтримки психоемоційного стану в умовах зростання соціальних ризиків. Як зазначає О. Денисюк, саме активне та змістовне дозвілля сприяє збереженню когнітивних функцій, покращенню соціальної адаптації та формуванню стійких соціальних зв'язків, що значно підвищує якість життя літніх людей. Розвиток різних форм дозвілля - клубів, творчих студій, освітніх програм - має розглядатися як інструмент соціальної підтримки та профілактики ізоляції у старшому віці [8].

Особливої уваги заслуговує питання цифрової ізоляції літніх людей. З переходом значної частини адміністративних та соціальних послуг у цифровий формат (наприклад, платформа «Дія»), багато пенсіонерів виявилися відрізаними від доступу до важливої інформації та соціальних сервісів. Брак цифрової грамотності, відсутність гаджетів, низький рівень довіри до електронних послуг

або складність їхнього використання формують новий бар'єр, який поглиблює соціальну ізоляцію [12].

Не менш важливим є і психологічний аспект. Війна призвела до відчуття беззахисності, постійної тривоги, втрати сенсу життя. Багато осіб похилого віку пережили декілька хвиль стресу - пандемію, окупацію, втрату близьких, бомбардування, евакуацію. Це призводить до зниження когнітивних функцій, апатії, зростання психосоматичних симптомів. Проте системної психологічної допомоги для літніх людей в Україні поки що не створено [35].

В умовах цих викликів особливої актуальності набувають інноваційні підходи до соціальної політики. Зокрема, йдеться про розвиток мобільних соціальних служб, організацію доставки ліків та продуктів, посилення волонтерських ініціатив, створення центрів денного перебування. На рівні законодавства визначено необхідність впровадження системного підходу до допомоги літнім особам, що відображено у Стратегії державної політики щодо здорового та активного довголіття [26].

У міжнародному контексті Україна продовжує орієнтуватися на стандарти активного старіння, сформульовані Європейською економічною комісією ООН. Вони передбачають інтеграцію літніх людей у соціальне життя, підтримку їхньої самостійності, участь у прийнятті рішень на місцевому рівні, рівний доступ до якісних послуг [40].

Таким чином, сучасні соціально-економічні виклики виявили структурні слабкості у системі захисту літніх людей в Україні. Їх подолання потребує не лише екстрених рішень, а й системних змін - у підходах до фінансування, доступу до послуг, цифрової інклюзії, медичного забезпечення, соціальної участі та формування державної політики, орієнтованої на гідність і повагу до старості.

1.3. Державна політика щодо літніх людей

Державна політика щодо осіб похилого віку в Україні є важливим елементом соціальної політики, спрямованим на забезпечення гідного рівня життя, реалізацію соціальних прав, доступ до послуг та участь у суспільному

житті. У сучасних умовах старіння населення ця політика має стратегічне значення для сталого розвитку держави. За даними Державної служби статистики, у 2023 р. частка громадян віком 60 років і старше перевищила 23 % від загальної чисельності населення, а середня тривалість життя поступово зростає, що посилює навантаження на систему соціального захисту [7].

Основу державної політики становлять норми Конституції України, яка гарантує кожному право на соціальний захист у разі втрати працездатності, старості або інших випадках, передбачених законом [16]. На реалізацію цього положення спрямовано низку спеціальних нормативно-правових актів, серед яких Закони України «Про соціальні послуги» [22], «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» [25], «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [23].

Попри складні демографічні прогнози, Уряд України, Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України продовжують послідовну та системну роботу, аби забезпечити гідне життя для кожного. Так, прискорене зростання частки громадян похилого віку в загальній кількості населення впливає також на загальну зміну потреб в освітніх, житлово-комунальних і транспортних послугах, на структуру взаємодії на рівні територіальних громад [21].

Відповідно до національного демографічного прогнозу, до 2025 р. частка осіб старше 60 років в Україні складе 25,0%, осіб у віці 65 років і старше - 18,4 %, а до 2030 р. - понад 26 % і 20 %. Нині в Україні проживає понад 9 млн осіб старше 60 років, що складає п'яту частину її населення, а в селах - навіть третю. Очікувана тривалість життя становить 66 років у чоловіків та 76 років у жінок [21].

Основні принципи соціального захисту людей похилого віку включають такі положення:

1. *Принцип самостійності.* Він передбачає забезпечення людям похилого віку можливостей для самостійного життя, доступу до основних товарів і послуг, участі у трудовій діяльності чи іншій формі зайнятості, що

приносить дохід. Особи старшого віку мають право самостійно визначати умови власного життя, у тому числі приймати рішення щодо припинення професійної діяльності, проживати у безпечному та комфортному середовищі, зберігаючи соціальні зв'язки.

2. *Принцип участі.* Цей принцип наголошує на необхідності активної участі літніх людей у житті суспільства, залученні їх до громадських ініціатив, соціальних програм, процесів прийняття рішень, а також наданні можливостей для саморозвитку та реалізації особистого потенціалу.

3. *Принцип захищеності та турботи.* Він визначає, що люди похилого віку повинні бути оточені опікою сім'ї, громади та держави, мати гарантований доступ до медичної допомоги, профілактики захворювань, соціальних і правових послуг. Соціальна політика має забезпечувати умови для гідного догляду та підтримки у закладах охорони здоров'я й соціального захисту.

4. *Принцип самореалізації.* Цей принцип підкреслює важливість створення умов для розвитку внутрішнього потенціалу людей похилого віку, забезпечення їхнього доступу до освіти, культури, духовного життя, дозвілля та творчості. Літні люди мають розглядатися як активні носії досвіду й знань, здатні робити вагомий внесок у життя суспільства.

5. *Принцип гідності.* Він ґрунтується на визнанні права кожної людини похилого віку на повагу, захист від будь-яких форм дискримінації -за віком, статтю, етнічною чи соціальною належністю. Забезпечення гідних умов життя означає відсутність фізичного, психологічного чи економічного тиску та підтримку відчуття власної цінності й значущості [18].

Державна політика щодо підтримки осіб похилого віку спирається на принципи рівності, адресності та формування активного довголіття. У 2024 році Міністерство соціальної політики України розпочало розроблення Стратегії активного довголіття, у якій окреслено ключові напрями підтримки залучення літніх людей до життя громади, забезпечення їх доступу до соціальних і медичних послуг, а також розвитку самозайнятості та волонтерської діяльності серед громадян старшого віку. Вона передбачає зміщення акценту від

утриманської моделі соціальної допомоги до концепції «активного старіння», відповідно до підходів, визначених у міжнародних документах Всесвітньої організації охорони здоров'я [42].

Забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи є однією з ключових складових державної соціальної політики. Проведення пенсійної реформи в Україні спрямоване на формування багаторівневої моделі пенсійного забезпечення, що охоплює солідарний, накопичувальний та недержавний рівні. Водночас, попри реалізовані зміни, середній розмір пенсійних виплат усе ще залишається нижчим за фактичний прожитковий мінімум, що зумовлює потребу у вдосконаленні механізмів індексації, активізації участі громадян у накопичувальних пенсійних фондах і подальшому розвитку системи соціального страхування.

Особлива увага приділяється розвитку соціальних послуг для осіб похилого віку. Законодавство України передбачає широкий спектр таких послуг, зокрема догляд на дому, паліативну допомогу, соціальну адаптацію, денні центри, транспортні та реабілітаційні послуги. Проте на практиці їх надання нерівномірне через різний рівень фінансових можливостей територіальних громад. Реформа децентралізації розширила повноваження місцевих органів влади у сфері соціальної політики, водночас виявивши потребу у зміцненні кадрового потенціалу та розробленні єдиних стандартів якості соціальних послуг.

Держава послідовно впроваджує політику деінституціоналізації, яка спрямована на розширення спектра послуг за місцем проживання та зниження залежності від інтернатних установ. У 2023 році Міністерство соціальної політики затвердило Концепцію розвитку системи соціальних послуг, що передбачає перехід від інституційного догляду до сімейно орієнтованої та громадської моделі підтримки. Це відповідає сучасним тенденціям гуманізації соціальної допомоги й сприяє підвищенню якості життя літніх осіб.

Одним із сучасних пріоритетів є формування безбар'єрного середовища. Відповідно до Національної стратегії розвитку безбар'єрного простору в Україні

до 2030 року, окреслено шляхи забезпечення доступності соціальної, транспортної, освітньої та культурної інфраструктури для осіб похилого віку. Упровадження таких принципів сприяє формуванню інклюзивного суспільства та зниженню рівня соціальної ізоляції літніх громадян.

Не менш важливим аспектом є підтримка здоров'я та медичне забезпечення осіб старшого віку. Міністерство охорони здоров'я України у співпраці з ВООЗ упроваджує програми профілактики хронічних захворювань, розвиток геріатричної допомоги, паліативної опіки та психосоціальної підтримки [42]. Особливу увагу приділено забезпеченню доступу до первинної медичної допомоги, вакцинації, реабілітації та підтримці ментального здоров'я.

Вітчизняні дослідники підкреслюють, що якість соціальних послуг для людей похилого віку значною мірою залежить від ефективності організації роботи соціальних служб. Згідно з аналізом Н. Кабаченко, ключовим завданням соціальних служб є не лише надання допомоги, а й створення умов для підтримки автономності та соціальної включеності літніх громадян. Використання міжнародного досвіду, зокрема моделей персоніфікованого догляду, міждисциплінарних команд та послуг за місцем проживання, дозволяє підвищити результативність підтримки та краще враховувати потреби осіб похилого віку [13].

В умовах воєнного стану держава реалізує спеціальні програми підтримки людей похилого віку, які постраждали від збройної агресії. Зокрема, через проєкти гуманітарної допомоги, соціальні виплати, евакуаційні ініціативи та співпрацю з міжнародними організаціями (UNHCR, HelpAge, Карітас) надається матеріальна, медична та психологічна допомога літнім громадянам, які опинилися в кризових ситуаціях [15].

Важливою складовою державної політики є формування позитивного суспільного ставлення до людей похилого віку, боротьба з ейджизмом, підтримка їхньої соціальної активності, участі у громадських, культурних і освітніх ініціативах. Університети третього віку, волонтерські програми, курси

цифрової грамотності допомагають літнім громадянам залишатися залученими та самодостатніми [12].

Отже, державна політика щодо людей похилого віку в Україні поступово еволюціонує від моделі пасивного захисту до комплексного підходу, орієнтованого на активне довголіття, соціальну участь і забезпечення якості життя. Її ефективність залежить від послідовності реформ, належного фінансування, кадрового забезпечення, міжвідомчої координації та тісної взаємодії держави, громади й громадських організацій.

1.4. Міжнародний досвід соціального захисту літніх людей

Проблема соціального захисту людей похилого віку є актуальною не лише для України, а й для багатьох країн світу. Швидке старіння населення, зростання тривалості життя та зміна структури сім'ї поставили держави перед необхідністю перегляду підходів до забезпечення гідного життя літніх людей. Аналіз міжнародного досвіду свідчить про розмаїття моделей соціального захисту, які сформовані під впливом історичних, культурних, економічних і політичних факторів. Проте в основі більшості з них лежить принцип поваги до гідності людини, підтримки її незалежності та активної участі у суспільному житті [42].

Однією з найбільш розвинених моделей є скандинавська (Швеція, Норвегія, Данія), яка ґрунтується на принципах соціального добробуту, універсальності послуг і активної участі держави у забезпеченні підтримки літніх людей. У цих країнах система соціального захисту включає комплекс послуг: щомісячне пенсійне забезпечення, догляд удома, пансіонати, транспортні та культурні програми. Наприклад, у Швеції 90 % літніх людей користуються послугами вдома, не ізолюючись від громади, що підтримує їх автономність [40].

У Німеччині діє обов'язкове довготривале медичне страхування, яке покриває витрати на догляд за людьми похилого віку вдома або в спеціалізованих закладах. При цьому держава стимулює сімейну

відповідальність через податкові пільги для родин, які доглядають за літніми членами [38].

У Німеччині велику роль у соціальному обслуговуванні людей похилого віку відіграють різноманітні добровільні об'єднання, на перший лад церковні благодійні організації і Німецький Червоний Хрест. Ці організації активно розвивають центри денного перебування, клуби дозвілля та соціальні відділення, які надають різноманітні соціальні та медичні послуги в домашніх умовах. Ці послуги включають допомогу у господарських справах та догляд за хворими [37].

Система соціальної роботи з людьми похилого віку в Німеччині є добре структурованою та розвинутою, охоплюючи різні аспекти підтримки та догляду. В країні діє обов'язкова система соціального страхування, яка включає страхування на випадок потреби у догляді. Ця система надає фінансову підтримку для оплати витрат на догляд за літніми людьми. Загальнообов'язкове державне страхування на випадок потреби у догляді забезпечує фінансову допомогу, якщо особа у старості або через важку хворобу потребує допомоги та догляду сторонньої особи. Проте ця програма не завжди покриває всі витрати на догляд, тому існує можливість додаткового оформлення приватного страхування на випадок потреби у догляді. Пенсійна система ґрунтується на принципі, що чим більше та довше внески сплачуються до пенсійного фонду, тим вища буде майбутня пенсія [28].

Старіння населення Німеччини відбувається швидше, ніж у середньому в країнах Європейського Союзу. На даний час кількість людей, які старші за 65 років, складає п'яту частину загального населення країни. За прогнозами експертів, через 10-15 років люди віком старше 65 років будуть складати 50 % всього населення країни. В даний час в Німеччині пенсійний вік становить 67 років [11].

Франція практикує регіоналізовану модель соціального захисту, де муніципалітети відповідальні за організацію соціальних послуг для літніх громадян. Значну увагу приділяють міжпоколінній взаємодії, мікропроектам у

громадах, що стимулюють участь осіб похилого віку в культурному й освітньому житті [44].

До прикладу у США немає визначеного поняття «пенсійний вік». Зокрема, людина в 62 роки має можливість подавати на соціальне забезпечення при виході на пенсію, у 65 отримую право на медичне обслуговування за держпрограмою для літніх людей, а у 70 років з виходом на пенсію отримуватиме додаткові пенсійні відсотки [11]. Також, варто звернути увагу, що соціальний захист літніх людей є переважно страхово-приватним і базується на двох програмах: Social Security (пенсійне забезпечення) і Medicare (медичне страхування для осіб 65+). Однак ці програми покривають не всі потреби, тому значну роль відіграють недержавні організації, благодійні фонди та волонтерські ініціативи. Поширеною формою підтримки є community-based care - соціальна робота в місцевих громадах [43].

У США широко поширені спеціалізовані установи для догляду за літніми людьми, здебільшого тих, кому близько 80 років. Назви таких закладів можуть відрізнятися залежно від штату, проте зазвичай вони позначаються як «заклади проживання з доглядом», не акцентуючи на похилому віці. Як правило, це приватні установи, що більше нагадують готелі, ніж медичні заклади. Послуги в них досить дорогі, але включають повний комплекс необхідної спеціалізованої допомоги. За офіційними даними, середньомісячне проживання з базовим доглядом (без медичного лікування) в США коштує приблизно \$3,5 тис., що за рік складає близько \$42 тис. При цьому щороку вартість таких послуг зростає приблизно на 1-1,5 % [6].

Цікавою є практика Японії, яка є однією з «найстаріших» країн світу: понад 28 % населення - особи 65 років і старше. У 2000 р. в Японії було запроваджено обов'язкову державну програму довготривалого догляду - Long-Term Care Insurance, що фінансується як за рахунок держави, так і внесків громадян. Ключовою є концепція підтримки максимальної самостійності людей похилого віку - через персоналізовані послуги, соціальні клуби, мережі взаємодопомоги та роботизовані системи для домашнього догляду [45].

Європейський Союз у 2012 р. запровадив Індекс активного старіння (Active Ageing Index, AAI), який слугує інструментом оцінки ефективності національної політики щодо літніх людей. Індекс охоплює чотири ключові напрями: зайнятість, участь у суспільному житті, незалежне життя та можливості для навчання. Україна також долучилася до використання цього підходу, що дало змогу провести комплексну оцінку ситуації в окремих регіонах [40].

У багатьох країнах світу, зокрема в Європі, Україні та США, для позначення періоду старості використовують поняття «пенсійний вік». Виходячи з встановленого нормативного віку виходу на пенсію, визначають так званій «похилій вік». В Україні до цієї категорії належать особи від 60 років і старші, проте до групи, що потребує особливої уваги з боку держави та соціального захисту, також включають чоловіків і жінок, яким нещодавно виповнилося близько 58-59 років. За статистичними даними, частка населення віком 60 років і більше в Україні перевищує 21 %, що ставить нашу країну серед держав із одним із найвищих показників старіння населення у світі; за оцінками експертів, Україна входить до тридцятки «найстаріших» країн світу [31].

Загалом, міжнародна практика свідчить про перехід від концепції «опіки» до моделі «партнерства». Літні люди розглядаються не як об'єкт допомоги, а як активні суб'єкти, що мають право на повноцінне життя, участь у процесах прийняття рішень, доступ до ресурсів та послуг. У багатьох країнах діють консультативні ради старших осіб, муніципальні платформи для участі, освітні програми «Університет третього віку» тощо [44].

Аналіз існуючих моделей соціальної політики свідчить, що єдиної європейської соціальної моделі не існує; скоріше, існує кілька моделей із певними спільними рисами. Тому для ефективного застосування будь-якої моделі соціальної політики в Україні необхідно враховувати національні особливості, менталітет, культурну та політичну спадщину, а також наслідки військової агресії на території країни. Виходячи з цього, найбільш прийнятною для України, на нашу думку, є соціально-демократична модель, оскільки вона найкраще поєднується з українськими соціальними традиціями, серед яких

важливе місце займають ідеї соціальної справедливості та соціальної захищеності [19].

Успішний міжнародний досвід також демонструє важливість інвестування у профілактику - охорону здоров'я, фізичну активність, харчування, психологічне благополуччя та інформаційну доступність для літніх людей. У країнах ЄС соціальний захист людей похилого віку інтегрується з іншими політиками - гендерною, міграційною, регіонального розвитку, що забезпечує системність і сталість змін [42].

Таким чином, міжнародний досвід соціального захисту осіб похилого віку засвідчує ефективність моделей, побудованих на інтеграції послуг, міжвідомчій взаємодії, доступності, інклюзивності та визнанні людської гідності на всіх етапах життя. Для України важливо не просто адаптувати окремі механізми, а й сформувати власну сталу модель, засновану на національних реаліях та європейських цінностях.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

2.1. Законодавчі та програмні основи соціальної підтримки людей похилого віку в Україні

Забезпечення належного рівня життя людей похилого віку є одним із ключових завдань соціальної політики держави. Правові та програмні засади соціального захисту цієї категорії громадян формуються на основі Конституції України, спеціальних законів, підзаконних актів, державних стратегій і програм, а також міжнародних зобов'язань, які взяла на себе Україна. Система правового регулювання соціальної підтримки літніх людей в Україні поєднує загальні соціальні гарантії з окремими заходами, спрямованими на забезпечення специфічних потреб громадян похилого віку.

На світовому та європейському рівні сьогодні формується система нормативних актів, спрямованих на забезпечення реалізації основних прав і свобод літніх людей, запобігання дискримінації за віком та станом здоров'я, а також на розвиток державної політики, що сприяє активному та здоровому старінню. Підкреслюється, що поняття «гідного життя» не обмежується лише наявністю певного матеріального рівня чи доступністю соціальних послуг. Не менш важливими для осіб похилого віку є можливості продовжувати трудову діяльність на власний розсуд, підтримувати професійні контакти, зберігати відчуття значущості та потрібності, а також отримувати нові знання та освіту [32].

Фундаментальні права літніх осіб закріплені на конституційному рівні. Так, стаття 46 Конституції України визначає право кожного громадянина на соціальний захист, що охоплює забезпечення у разі повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від нього обставин, а також у старості [16]. Крім того, у статті 48 Основного

Закону підкреслюється право людини на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що охоплює харчування, одяг, житло. Це положення має особливе значення для осіб похилого віку, адже саме вони найчастіше стикаються з обмеженістю доходів і потребують додаткової підтримки від держави.

На розвиток конституційних положень спрямовані спеціальні закони. Одним із них є Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» від 1993 р., який визначає базові права літніх людей на медичне обслуговування, соціальні пільги, доступ до культурних та освітніх послуг. Попри те, що цей документ ухвалений ще на початку 1990-х рр., він і досі залишається основним орієнтиром для визначення соціальних гарантій, хоча сучасні дослідники наголошують на потребі його оновлення відповідно до нових викликів [25].

Більш сучасним і системним документом є Закон України «Про соціальні послуги», який визначає організаційні та правові засади надання соціальних послуг у територіальних громадах. У ньому закріплено перелік базових послуг, серед яких: догляд удома, консультування, представництво інтересів, послуги з адаптації та інтеграції, паліативний догляд. Цей закон покладає значну відповідальність на органи місцевого самоврядування, що відповідає сучасним умовам децентралізації та розвитку громад [22]. Не менш важливим для людей похилого віку є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який регламентує порядок формування та виплати пенсій. Саме пенсійне забезпечення залишається основним джерелом доходів для більшості літніх осіб, але водночас воно є недостатнім і не покриває зростаючих витрат на життя. Науковці підкреслюють, що сучасна пенсійна система є дефіцитною та вимагає реформування, зокрема впровадження накопичувального рівня.

Важливим етапом у формуванні державної політики щодо людей похилого віку стало ухвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття до 2022 р., схваленої Кабінетом Міністрів у 2018 році. Цей документ уперше на рівні уряду задекларував принципи активного старіння, спрямованого на продовження активної життєдіяльності літніх осіб, розвиток

інфраструктури для задоволення їхніх потреб, профілактику хронічних захворювань і створення безбар'єрного середовища [26].

Крім того, у Національній стратегії у сфері прав людини 2021 р. підкреслено важливість протидії дискримінації за віком і забезпечення рівного доступу громадян похилого віку до соціальних і медичних послуг [33].

Значний внесок у розвиток політики підтримки літніх осіб роблять і місцеві органи публічної влади. У багатьох територіальних громадах розробляються програми соціального захисту населення, що передбачають адресну підтримку пенсіонерів, фінансування харчування для малозабезпечених, забезпечення паливом у зимовий період, а також заходи з організації культурно-дозвілдової діяльності [30]. Такі програми, хоча й обмежені фінансово, свідчать про спроби інтегрувати державну політику у сфері соціального захисту в реальне життя територіальних громад.

Попри розвинену правову й програмну основу, практична реалізація соціального захисту людей похилого віку в Україні залишається проблемною. Недостатнє фінансування соціальних програм, кадровий дефіцит у сфері соціальної роботи, нерівномірний доступ до послуг у міських і сільських громадах, а також цифровий бар'єр, який ускладнює використання сучасних електронних сервісів, суттєво обмежують ефективність існуючої системи [12]. До цього додаються виклики воєнного часу, коли ресурси держави спрямовуються насамперед на оборону, а допомога літнім людям часто лягає на плечі міжнародних та громадських організацій [29]. Узагальнюючи, можна зазначити, що законодавчо-програмна база соціального захисту осіб похилого віку в Україні є достатньо розвиненою й відповідає міжнародним стандартам. Водночас її практична реалізація залишається обмеженою, що пояснюється як фінансовими труднощами, так і низьким рівнем інтеграції з іншими секторальними політиками. Подолання цих проблем вимагає оновлення правових норм, урахування нових соціальних викликів, стимулювання розвитку місцевих програм та активного використання міжнародного досвіду.

2.2. Інституційні моделі соціальної підтримки людей похилого віку

Система соціальної підтримки людей похилого віку в Україні є багаторівневою і включає державні, комунальні та недержавні (приватні та громадські) інституції соціального захисту. Вона сформувалася під впливом соціально-економічних трансформацій, процесів децентралізації, а також необхідності реагування на виклики, що постали перед суспільством у зв'язку з війною, міграційними процесами та демографічними змінами. Інституційні моделі надання соціальних послуг для літніх осіб поєднують традиційні форми допомоги, що мають історичне коріння ще з радянського періоду, з новітніми підходами, які активно розвиваються під впливом європейського досвіду.

В Україні ключову роль у системі соціальної підтримки літніх людей відіграють територіальні центри соціального обслуговування, які надають послуги догляду вдома, забезпечення продуктами харчування, медикаментами, допомогу у веденні домашнього господарства, а також соціально-побутові та інформаційні послуги. У великих містах функціонують спеціалізовані відділення, що охоплюють транспортне забезпечення, організацію дозвілля, групові заходи та культурні ініціативи для осіб похилого віку. У сільських громадах, де ресурси обмежені, така підтримка є значно слабшою, часто обмежуючись мінімальним доглядом удома. Це формує суттєву нерівність у доступі до соціальних послуг залежно від місця проживання [12].

Геріатричні пансіонати та будинки-інтернати є інституціями закритого типу, які забезпечують цілодобове проживання, харчування, медичний догляд та соціальну підтримку. В Україні функціонує понад 300 подібних закладів, однак значна частина з них потребує модернізації та покращення умов утримання. Більшість таких інституцій продовжують працювати за застарілими моделями, що орієнтуються переважно на фізичне утримання літніх осіб, а не на їхню активну інтеграцію у соціальне життя. Дослідники наголошують, що ізоляція в інтернатних установах часто призводить до психологічних проблем, втрати соціальних навичок та почуття непотрібності, тоді як сучасні тенденції соціальної політики акцентують увагу на принципах активного довголіття [24].

Серед важливих інституційних гравців - центри надання соціальних послуг у громадах, створені після реформи децентралізації. Вони об'єднали функції кількох установ і працюють за принципом «єдиного вікна», де громадяни похилого віку можуть отримати різні види допомоги: від консультацій до матеріальної чи психологічної підтримки. Цей формат відповідає європейській моделі інтегрованих соціальних послуг, яка передбачає міжвідомчу співпрацю та орієнтацію на індивідуальні потреби клієнта [30].

Важливе значення мають також громадські та релігійні організації, які часто беруть на себе ті функції, що залишаються поза увагою держави. Наприклад, «Карітас України» реалізує програми гуманітарної підтримки, соціальної реабілітації, організації центрів денного перебування для літніх людей. У період воєнного стану саме ця організація стала однією з головних інституцій, що забезпечували продуктові набори, грошову допомогу, психологічну підтримку та соціальний супровід літніх внутрішньо переміщених осіб [15]. Такі приклади свідчать про посилення ролі недержавного сектору в системі соціального захисту, що характерно для більшості країн Центрально-Східної Європи.

Міжнародні організації також активно долучаються до підтримки літніх людей в Україні. HelpAge International, Червоний Хрест та Міжнародна організація з міграції надають фінансову допомогу, організовують медичний догляд, підтримують мобільні бригади соціальних працівників у прифронтових регіонах. Значення цих структур зросло в умовах війни, коли ресурси держави були значно обмежені.

Порівняння української інституційної моделі з європейськими демонструє як подібності, так і суттєві відмінності. Наприклад, у скандинавських країнах основний акцент робиться на соціальних послугах удома, які надають літнім людям можливість залишатися у звичному середовищі й зберігати соціальні зв'язки. У Швеції близько 90 % людей похилого віку користуються послугами догляду вдома, і лише 10 % проживають у спеціалізованих закладах [40]. У Німеччині діє система довготривалого догляду, фінансована через обов'язкове

страхування, що гарантує доступ до допомоги незалежно від рівня доходу. У Франції основний акцент зроблено на децентралізації та відповідальності муніципалітетів за організацію соціальних програм для літніх людей, що є певним орієнтиром для України в умовах розвитку об'єднаних територіальних громад.

Українська модель має спільні риси з європейськими - інтеграцію послуг, розвиток локальних центрів підтримки, залучення недержавних організацій, однак їй бракує достатнього фінансування, інноваційних рішень і системного моніторингу ефективності.

Таким чином, інституційні моделі соціальної підтримки літніх людей в Україні характеризуються багатосуб'єктністю та постійними змінами під впливом соціально-економічних і політичних чинників. Їхня ефективність залежить не лише від нормативної бази та фінансування, а й від рівня інтеграції різних суб'єктів - державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і міжнародних партнерів. Порівняння з країнами ЄС демонструє, що розвиток системи соціальних послуг в Україні рухається у правильному напрямі, проте потребує прискорення реформ, модернізації інфраструктури та посилення орієнтації на принципи активного і гідного старіння.

У контексті викладеного доцільно детальніше розглянути основні механізми соціальної підтримки людей похилого віку, які забезпечують практичну реалізацію державної політики у цій сфері. У системі соціального захисту населення механізми соціальної підтримки людей похилого віку посідають центральне місце, адже саме через них реалізується державна політика у сфері забезпечення гідного життя та соціальної інтеграції осіб старшого віку. До основних механізмів соціальної підтримки належать: правовий, фінансово-економічний, організаційно-інституційний, кадровий, інформаційно-комунікаційний та соціально-психологічний. Їх ефективність визначає якість соціальних послуг і рівень соціальної захищеності громадян літнього віку.

Правовий механізм ґрунтується на Конституції України, Законах «Про соціальні послуги» [22], «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» [25], а також нормативно-правових актах Кабінету Міністрів і Мінсоцполітики. Ці документи формують правові гарантії доступу до соціальних послуг, визначають категорії отримувачів, стандарти якості та механізми фінансування. На практиці ж їх реалізація часто стикається з правовими колізіями, дублюванням повноважень між різними рівнями влади, відсутністю підзаконних актів, що регулюють специфічні форми підтримки (наприклад, догляд на дому або термінове втручання під час кризи).

Фінансово-економічний механізм формує матеріальну основу для функціонування системи соціального захисту. До його складових належать державний і місцеві бюджети, кошти Пенсійного фонду, а також міжнародна допомога. Основними фінансовими інструментами є пенсійні виплати, адресні соціальні допомоги, субсидії та компенсації. Водночас через видатки, пов'язані з воєнними діями, фінансування соціальної сфери скоротилося, а ресурси територіальних громад не завжди дозволяють забезпечити постійну підтримку літніх людей. Це створює ризик нерівного доступу до соціальних послуг у різних регіонах. Необхідним є вдосконалення механізму розподілу коштів, зокрема через впровадження державно-громадського партнерства та залучення благодійних і міжнародних організацій.

Організаційно-інституційний механізм охоплює роботу державних, муніципальних і громадських структур, які надають соціальні послуги. Центральну роль у цьому відіграють територіальні центри соціального обслуговування, центри надання соціальних послуг, мобільні бригади, а також громадські та волонтерські організації (Карітас, HelpAge, Товариство Червоного Хреста). Впровадження реформи децентралізації надало громадам розширені повноваження для самостійного планування та фінансування послуг для осіб похилого віку. Проте їхня ефективність залежить від кадрового потенціалу, управлінських компетенцій та ресурсної бази. На практиці помітна

нерівномірність у забезпеченні послуг: у містах вони розвинені краще, ніж у сільській місцевості.

Кадровий механізм передбачає підготовку, підвищення кваліфікації та професійну підтримку фахівців соціальної сфери. У системі освіти існують програми підготовки соціальних працівників, проте вони часто не охоплюють специфіку роботи з літніми людьми. Низька оплата праці, професійне вигорання та обмежені можливості супервізії негативно позначаються на якості соціальних послуг. Необхідно розвивати програми післядипломної освіти, запроваджувати наставництво, забезпечувати фахівців сучасними інструментами моніторингу ефективності соціальної роботи [12].

Інформаційно-комунікаційний механізм полягає у створенні доступних каналів інформування громадян про соціальні послуги. Важливу роль відіграють державні електронні сервіси (портал «Дія»), гарячі лінії соціальної підтримки, пункти консультацій у громадах. Разом із тим цифрова нерівність серед осіб старшого віку залишається серйозною проблемою. Більшість літніх людей не мають достатніх цифрових навичок, що ускладнює доступ до електронних сервісів, реєстрації на допомогу чи отримання субсидій [27]. Для подолання цієї проблеми потрібне проведення навчальних курсів, створення адаптованих цифрових платформ і залучення волонтерів-інструкторів.

Соціально-психологічний механізм спрямований на збереження психоемоційного стану літніх людей, профілактику ізоляції, підтримку активного довголіття. Важливою формою реалізації цього механізму є діяльність університетів третього віку, клубів дозвілля, волонтерських ініціатив. Вони сприяють інтеграції осіб старшого віку у громаду, підвищенню рівня самоповаги та почуття соціальної корисності. Проте в умовах воєнного стану багато таких програм призупинені або потребують фінансової підтримки з боку держави та донорів.

Отже, аналіз механізмів соціальної підтримки показує, що в Україні створено розгалужену систему нормативно-правових, організаційних і фінансових засад допомоги людям похилого віку. Водночас її ефективність

знижується через проблеми координації між рівнями влади, нестачу фінансових ресурсів, кадровий дефіцит і нерівний доступ до послуг. Ці аспекти мають бути враховані у подальших пропозиціях щодо вдосконалення державної політики, що розглядатимуться у третьому розділі роботи.

2.3. Соціальні послуги в умовах воєнного стану та кризових ситуацій

В умовах воєнного стану система соціальних послуг для людей похилого віку в Україні зазнала істотних змін і трансформацій. Якщо до 2022 р. основними проблемами соціального забезпечення літніх громадян були недостатність фінансування, нерівність у доступі до послуг у сільській та міській місцевості, а також слабка інтеграція інституцій, то після початку повномасштабної війни акценти змістилися на питання виживання, мобільності, швидкої реакції на загрози та забезпечення базових потреб. Соціальні служби опинилися перед необхідністю адаптації до нових умов, коли значна частина людей похилого віку стали внутрішньо переміщеними особами або опинилися на окупованих та прифронтових територіях.

Станом на 2025 р. ситуація у сфері пенсійного забезпечення та трудових ресурсів в Україні залишається складною та потребує комплексних реформ. Через тривалу військову агресію Російської Федерації значно скоротилася кількість працездатного населення, що безпосередньо вплинуло на фінансову стійкість пенсійної системи. За офіційними даними, на початок 2025 р. в Україні налічується близько 10,3-10,5 млн пенсіонерів та приблизно 9,5 млн офіційно працевлаштованих осіб. Таким чином, співвідношення між працюючими та пенсіонерами фактично наблизилося до 1:1, тоді як економічно стабільною вважається пропорція щонайменше 1,5 працівника на одного пенсіонера. Для порівняння, у більшості європейських країн це співвідношення становить 1:2, і навіть за умов демографічного спаду такі показники вважаються критичними. В Україні ж дефіцит трудових ресурсів має системний характер. Як зазначає аналітик Олексій Куш, проблема полягає не лише у старінні населення, а й у тому, що понад 3 млн українців працюють у тіні, не сплачуючи податки та єдині

соціальні внески. У результаті держава недоотримує значну частину коштів, необхідних для фінансування пенсійних виплат, що ще більше поглиблює дефіцит Пенсійного фонду України [34].

Люди похилого віку є однією з найбільш уразливих категорій населення у період війни. Багато з них через обмежений стан здоров'я не мають можливості евакуюватися із зон бойових дій, що створює додаткові ризики для їхнього життя та здоров'я. Ті ж, хто змушений був залишити свої домівки, зіткнулися з втратою житла, соціальних зв'язків, медичного супроводу та сталих джерел доходу. За оцінками міжнародних організацій, серед внутрішньо переміщених осіб літні громадяни складають значну частку, і вони потребують особливого підходу до надання допомоги [29].

Система соціальних послуг в умовах воєнного стану функціонує за двома основними напрямками: з одного боку, зберігаються традиційні послуги (догляд удома, матеріальна підтримка, соціально-побутове обслуговування), а з іншого - з'являються нові екстрені формати, які відповідають на потреби часу. Серед таких новацій можна виокремити діяльність мобільних бригад соціальних працівників, які доставляють продукти, ліки, предмети першої необхідності та надають психологічну допомогу безпосередньо за місцем проживання літніх людей. У територіальних громадах, що перебувають у відносно безпечних регіонах, зросла роль центрів денного перебування, які перетворилися не лише на осередки соціальної підтримки, а й на пункти гуманітарної допомоги.

Важливе значення у наданні соціальних послуг у кризових умовах мають органи місцевого самоврядування. Вони виступають основною ланкою у забезпеченні базових соціальних гарантій для людей похилого віку на місцевому рівні, організовуючи системи підтримки, координуючи волонтерську діяльність і залучаючи ресурси благодійних та громадських організацій. У процесі децентралізації саме територіальні громади набули ширших повноважень і відповідальності у сфері соціального захисту, проте ступінь їхньої готовності до реагування на кризові ситуації виявився нерівномірним, що особливо проявилось в умовах воєнного стану.

Додатковим викликом стала масова міграція населення, спричинена війною. За даними ООН, понад 6,4 млн українців перебувають за кордоном, і приблизно половина з них - це економічно активні громадяни, тобто ті, хто потенційно міг би поповнювати ринок праці в Україні. На відміну від країн ЄС, які компенсують нестачу трудових ресурсів за рахунок іммігрантів, в Україні відсутні дієві механізми залучення іноземної робочої сили [36].

Як підкреслює директорка рекрутації Міграційної платформи EWL Мар'яна Семенюк, відбудова країни після війни вимагатиме розширення трудового потенціалу. Це означає не лише повернення українців із-за кордону, але й створення сприятливих умов для працевлаштування іноземців, спрощення дозвільних процедур та формування толерантного середовища до мігрантів [36].

У цілому, аналіз демографічних та економічних тенденцій свідчить про глибокий структурний дисбаланс між кількістю пенсіонерів та працюючих громадян. Протягом 2014-2025 рр. кількість пенсіонерів скоротилася більш ніж на 3 млн осіб, що пояснюється як підвищенням пенсійного віку, так і втратами серед літніх людей унаслідок війни. Водночас зменшення кількості працюючих створює загрозу нестачі надходжень до Пенсійного фонду України.

Отже, подолання дисбалансу між працюючими та непрацюючими громадянами є ключовою умовою фінансової стабільності держави. Для цього необхідно не лише детінізувати економіку та розвивати накопичувальні форми пенсійного страхування, а й забезпечити повернення українців з-за кордону та залучення іноземних працівників, що сприятиме сталому економічному розвитку та підвищенню соціальної безпеки літніх людей [36].

Значне навантаження у сфері соціального захисту людей похилого віку під час війни взяли на себе громадські організації та волонтерські рухи. «Карітас України», Товариство Червоного Хреста України, HelpAge International та інші структури реалізували програми з надання фінансової підтримки, забезпечення гуманітарними наборами, організації прихистків для внутрішньо переміщених осіб. У багатьох випадках саме вони стали головним джерелом допомоги для людей старшого віку, особливо у прифронтових і віддалених територіях [15].

Окремо слід наголосити на психологічному аспекті. Війна призвела до масової травматизації населення, і літні люди відчувають це особливо гостро. Втрата близьких, вимушене переселення, невизначеність майбутнього, а також обмежені можливості для соціальної активності призводять до розвитку депресивних станів, тривожності, апатії. Соціальні служби, які раніше концентрувалися переважно на матеріальній допомозі, нині змушені розширювати спектр послуг, включаючи психологічну підтримку, кризове консультування та заходи з подолання ізоляції. У багатьох територіальних громадах запроваджено практику «телефонів довіри» або гарячих ліній, де літні люди можуть отримати консультацію психолога чи соціального працівника [5].

Також викликом для людей похилого віку є цифровізація. Значна частина соціальних послуг нині переведена в онлайн-формат (зокрема через платформу «Дія»), що значно ускладнює доступ до них для літніх осіб, які не володіють цифровими навичками або не мають необхідних технічних засобів. Це створює новий тип соціальної нерівності, коли люди похилого віку фактично залишаються відрізнаними від державних сервісів, особливо в умовах воєнних дій, коли фізичний доступ до установ обмежений. Подолання цього бар'єру потребує спеціальних програм цифрової інклюзії, орієнтованих на старше покоління [12].

Соціальні послуги у кризових умовах мають не лише екстрений, а й превентивний характер. Йдеться про створення механізмів раннього реагування на надзвичайні ситуації, координацію дій між державними та недержавними структурами, залучення громадянського суспільства. У цьому контексті важливим завданням є посилення кадрового потенціалу соціальних служб, підвищення рівня підготовки працівників до роботи в умовах надзвичайних ситуацій та формування системи партнерства між державою, територіальні громадами і громадським сектором.

Таким чином, соціальні послуги для людей похилого віку в умовах воєнного стану і кризових ситуацій набули нових форм і змісту. Вони більше не обмежуються традиційними підходами до догляду та матеріальної підтримки, а

охоплюють широкий спектр завдань: від гуманітарної та фінансової допомоги до психологічної підтримки, забезпечення мобільності, цифрової інклюзії та інтеграції літніх людей у життя територіальні громади. Попри всі труднощі, саме цей період показав, що здатність системи соціальних послуг адаптуватися до надзвичайних умов значною мірою залежить від партнерства між державними структурами, місцевими органами влади, громадськими організаціями та міжнародними донорами. У майбутньому цей досвід може стати основою для розбудови більш гнучкої та стійкої системи соціального захисту літніх людей в Україні.

РОЗДІЛ 3

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

3.1. Удосконалення законодавчого механізму соціальної підтримки людей похилого віку

Проблема оптимізації механізмів соціальної підтримки людей похилого віку є однією з найактуальніших у сучасній Україні. Вона зумовлена як внутрішніми соціально-економічними чинниками, так і зовнішніми викликами, серед яких війна, демографічні зміни, глобальні тенденції старіння населення та необхідність інтеграції у європейський соціальний простір. Система соціального захисту літніх людей в Україні історично формувалася за інституційною моделлю, орієнтованою переважно на забезпечення базових потреб через державні програми та спеціалізовані установи. Проте сучасні умови потребують її трансформації, розширення спектра послуг, застосування інноваційних підходів та розвитку партнерства між різними соціальними акторами.

Одним із першочергових напрямів оптимізації є вдосконалення законодавчої бази. Хоча в Україні діють низка законів, що регулюють сферу соціального захисту літніх громадян, більшість із них прийнято ще в 1990-х - початку 2000-х років. Зокрема, Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» не відповідає сучасним реаліям, оскільки не враховує нові виклики, пов'язані з цифровізацією, воєнним станом, інтеграцією в європейську спільноту. Законодавство потребує оновлення у напрямі закріплення права літніх людей на доступ до цифрових сервісів, психологічної підтримки, участі у суспільному житті та реалізації принципу активного довголіття [12].

Водночас важливим є посилення контролю за виконанням законів, адже часто навіть добре виписані положення залишаються на папері через недостатнє фінансування чи брак кадрових ресурсів.

Не менш важливим напрямом удосконалення соціальної політики є реформування фінансових механізмів пенсійного забезпечення. Пенсійна система України протягом тривалого часу залишається хронічно дефіцитною, що обумовлено демографічними змінами, високим рівнем тіньової зайнятості та дисбалансом між надходженнями і видатками Пенсійного фонду України. Середній розмір пенсійних виплат не відповідає фактичним потребам осіб похилого віку, а в умовах зростання інфляції та воєнних витрат проблема соціальної незахищеності літніх громадян лише посилюється.

Оптимізація фінансових механізмів у цій сфері передбачає поетапне впровадження накопичувальної системи пенсійного страхування, що дасть змогу диверсифікувати джерела доходів у старості, зменшити залежність пенсійних виплат від державного бюджету та підвищити рівень фінансової стабільності системи. Перспективним напрямом також є розвиток недержавних пенсійних фондів, розширення можливостей добровільної участі громадян у програмах накопичувального пенсійного страхування, а також упровадження соціальних програм співфінансування, у межах яких держава, роботодавець і працівник спільно формують додаткові ресурси для майбутніх пенсій. Це потребує формування довіри до фінансових інститутів, прозорості та ефективності їхньої діяльності.

Важливою умовою оптимізації механізмів соціальної підтримки є посилення інституційної спроможності територіальних громад. Завдяки реформі децентралізації територіальні громади отримали розширені повноваження у сфері соціальної політики, проте рівень їхнього впровадження залишається нерівномірним. У багатьох територіальних громадах функціонують сучасні центри надання соціальних послуг, які працюють за принципом «єдиного вікна» та забезпечують комплексний супровід людей похилого віку - від консультацій до надання матеріальної допомоги та психологічної підтримки. Водночас існують територіальні громади, де через недостатність фінансування та кадрових ресурсів пропонуються лише базові соціальні послуги, що призводить до регіональних диспропорцій і посилення соціальної нерівності. Ефективність

органів місцевого самоврядування залежить не лише від наявних ресурсів, а й від здатності налагоджувати партнерство між державою, бізнесом та громадянським суспільством, що є ключовим фактором забезпечення сталого соціального розвитку.

Оптимізація неможлива без розвитку кадрового потенціалу соціальної роботи. Сьогодні соціальні працівники стикаються з підвищеним навантаженням, низькою заробітною платою та недостатньою підтримкою. Це знижує мотивацію і якість надання послуг. Необхідним є запровадження системи безперервного навчання, супервізії та психологічної підтримки самих працівників, адже вони часто перебувають у стані професійного вигорання. Система підготовки кадрів має включати сучасні підходи до роботи з людьми похилого віку, особливо у кризових ситуаціях, коли потрібні знання не лише в соціальній сфері, а й у психології, кризовому менеджменті, цифрових технологіях [30].

Суттєвим напрямом оптимізації є впровадження інновацій. Передусім йдеться про цифровізацію соціальних послуг, яка вже активно впроваджується через платформу «Дія». Проте літні громадяни часто стикаються з труднощами у використанні електронних сервісів. Це створює так званий «цифровий бар'єр», подолання якого можливе лише шляхом створення спеціальних освітніх програм для людей старшого віку. Цифрова інклюзія має стати невід'ємною частиною соціальної політики. Водночас перспективним є розвиток мобільних форм роботи - мобільних бригад, виїзних консультаційних центрів, телефонних «гарячих ліній», які довели свою ефективність у період воєнного стану. Їх інтеграція у сталу систему соціальних послуг дозволить зробити її більш гнучкою та наближеною до потреб людей.

Не можна залишити поза увагою й питання партнерства з громадськими організаціями. Війна показала, що саме вони часто стають першими, хто реагує на потреби людей похилого віку. «Карітас України», Товариство Червоного Хреста України, HelpAge International організують гуманітарні програми, психологічну допомогу та центри тимчасового перебування. Для оптимізації

системи важливо закріпити співпрацю держави та громадських структур у вигляді публічно-приватних партнерств чи довгострокових програм. Це дозволить забезпечити сталість та ефективність надання послуг навіть у кризових умовах [15].

Окремим завданням оптимізації є переорієнтація системи соціальної підтримки з утриманської моделі на модель активного довголіття. Сучасні концепції соціальної політики акцентують увагу не лише на задоволенні базових потреб, а й на стимулюванні соціальної активності, залученні літніх людей до волонтерської діяльності, культурних і освітніх ініціатив. Це сприяє збереженню їхнього психоемоційного здоров'я, зменшенню рівня соціальної ізоляції та формуванню відчуття власної значущості. В Україні вже існують приклади таких практик: створення університетів третього віку, клубів дозвілля, освітніх програм для людей старшого віку. Вони демонструють, що літні громадяни можуть і хочуть бути активними учасниками суспільного життя, а не лише пасивними отримувачами допомоги [40].

Таким чином, оптимізація механізмів соціальної підтримки людей похилого віку є комплексним процесом, що передбачає оновлення законодавчої бази, реформування фінансових механізмів, розвиток інституційної спроможності територіальних громад, зміцнення кадрового потенціалу, впровадження інновацій та розширення партнерства з громадськими організаціями. Вона вимагає системного підходу, де кожен елемент взаємопов'язаний із іншими. Тільки за таких умов можливо побудувати ефективну й гнучку систему соціального захисту, здатну відповідати на сучасні виклики та забезпечувати гідний рівень життя для людей похилого віку в Україні.

3.2 Напрями оптимізації системи соціальної підтримки людей похилого віку в умовах воєнного стану

Соціальна підтримка людей похилого віку в Україні є однією з ключових складових державної соціальної політики, що набуває особливого значення в умовах воєнного стану. Збройна агресія Російської Федерації спричинила масштабні демографічні та соціальні зміни: зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, підвищення рівня бідності, руйнування інфраструктури, а також посилення соціальної ізоляції літніх людей. У цих умовах система соціальних послуг повинна бути не лише засобом виживання, а й інструментом відновлення соціальної стійкості населення [3].

Проблематика соціальної підтримки осіб старшого віку набуває нових вимірів - від організації базового догляду до формування системи інтегрованих соціально-медичних послуг, що враховують як фізичний, так і психологічний стан літніх громадян. В умовах воєнного стану оптимізація соціальної підтримки має здійснюватися через реформування законодавства, модернізацію інституційних структур, підвищення ролі громад, розвиток партнерства держави та недержавного сектору, а також упровадження інноваційних технологій і програм активного довголіття.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення є оновлення нормативно-правових засад соціального захисту людей похилого віку. Закон України «Про соціальні послуги» заклав основу для створення більш гнучкої системи надання допомоги, проте його положення потребують адаптації до умов воєнного часу. Зокрема, важливо забезпечити спрощений доступ до соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб, самотніх пенсіонерів, людей із хронічними захворюваннями та мешканців прифронтових територій.

У сучасних умовах особливого значення набуває інтеграція цифрових технологій у систему соціального захисту. Використання онлайн-платформ, мобільних додатків та електронних реєстрів дозволяє оперативно інформувати громадян про доступні послуги, спрощує оформлення допомоги та забезпечує безперервність надання соціальної підтримки навіть у кризових регіонах. Крім того, важливим є розвиток мобільних бригад соціальних працівників, які можуть

надавати послуги безпосередньо на місцях проживання осіб похилого віку, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та стану здоров'я.

Ефективна організація цих процесів передбачає не лише правове регулювання, а й координацію між центральними та місцевими органами влади, благодійними та громадськими організаціями, що дозволяє створити комплексну систему соціальної підтримки та зменшити ризики соціальної ізоляції та вразливості літніх людей.

Актуальним є посилення координації між центральними та місцевими органами влади, створення єдиного електронного реєстру одержувачів соціальних послуг, а також розроблення єдиних стандартів якості догляду за людьми похилого віку. Упровадження таких стандартів дозволить забезпечити прозорість у фінансуванні та підвищити рівень довіри до державних соціальних інституцій.

Децентралізація створила умови для передачі повноважень територіальним громадам у сфері соціальної політики. В умовах війни саме територіальні громади стали ключовою ланкою, яка забезпечує базові потреби людей похилого віку: доставку продуктів, ліків, гуманітарної допомоги, організацію тимчасового житла. Однак рівень підготовленості територіальних громад до виконання цих функцій залишається нерівномірним [29].

Оптимізація роботи територіальних громад у цій сфері передбачає створення спеціалізованих підрозділів соціального захисту, підвищення кваліфікації соціальних працівників, а також розширення програм соціального патронажу. Доцільним є запровадження мобільних груп допомоги, які надаватимуть підтримку самотнім особам у віддалених населених пунктах. Такі ініціативи вже ефективно реалізуються у ряді регіонів за підтримки міжнародних партнерів -Програми розвитку ООН (UNDP) та Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) [41].

Значний внесок у забезпечення соціального захисту людей похилого віку під час війни здійснюють недержавні структури. Благодійні та волонтерські організації - «Карітас України», Товариство Червоного Хреста, HelpAge

International - організують роздачу гуманітарної допомоги, психологічну підтримку, фінансову допомогу, а також сприяють соціальній адаптації внутрішньо переміщених літніх осіб [15].

Подальший розвиток системи соціальної підтримки потребує закріплення механізмів державно-громадського партнерства. Йдеться про спільне фінансування проектів соціального захисту, спрощення процедур реєстрації громадських ініціатив, а також створення на місцях дорадчих рад із питань соціальної політики, до складу яких входили б представники органів влади, волонтерських рухів та міжнародних організацій.

Одним із ключових напрямів оптимізації є цифрова трансформація соціальної сфери. Використання електронних платформ, таких як «Дія», дозволяє спростити доступ до соціальних виплат, подання заяв і отримання консультацій. Проте для значної частини людей похилого віку цифрові сервіси залишаються складними через відсутність навичок або технічних можливостей. Це створює новий тип соціальної нерівності, який потребує системного вирішення [12].

Доцільно створювати програми навчання цифровій грамотності для осіб старшого віку на базі бібліотек, територіальних центрів та ЦНАПів. Крім того, слід розвивати систему електронного документообігу між соціальними службами, що зменшить бюрократичне навантаження та пришвидшить обробку запитів громадян.

В умовах війни значна кількість людей похилого віку переживають емоційні травми, втрату близьких, ізоляцію або вимушене переселення. Тому важливою складовою соціальної підтримки є психологічна допомога. Соціальні служби мають впроваджувати програми кризового консультування, групи підтримки та «телефони довіри», що допомагають літнім людям долати тривожність і депресивні стани [5].

Успішним є досвід створення центрів денного перебування, які поєднують функції соціальної допомоги, дозвілля та психологічної реабілітації. Такі центри діють у більшості регіонів західної України, забезпечуючи простір для

спілкування, занять творчістю, фізичною активністю, а також для отримання соціальних послуг на місці.

Європейські країни накопичили значний досвід побудови ефективної системи соціальної підтримки осіб похилого віку, який варто адаптувати в Україні. Зокрема, у Німеччині та Швеції діють моделі інтегрованих соціально-медичних послуг, що поєднують медичний догляд, соціальну допомогу та психологічну підтримку в межах однієї установи [46].

У Польщі активно впроваджуються програми підтримки активного довголіття, які стимулюють участь осіб старшого віку у волонтерських і освітніх ініціативах. Для України актуальним є запозичення саме цього підходу, що дозволяє зменшити соціальну ізоляцію та підвищити рівень самореалізації літніх громадян [39].

Отже, оптимізація системи соціальної підтримки людей похилого віку в умовах воєнного стану має здійснюватися комплексно, на основі поєднання нормативно-правових, організаційних, фінансових і технологічних рішень. Її стратегічною метою є створення стійкої, інклюзивної та людиноцентричної системи соціального захисту, здатної реагувати на надзвичайні виклики, зберігаючи при цьому гідність і якість життя осіб старшого віку.

Підвищення ефективності цієї системи можливе лише за умови взаємодії держави, громад, громадських і міжнародних організацій, впровадження цифрових технологій та орієнтації на принципи активного старіння. Врахування цих чинників сприятиме побудові сучасної, гнучкої та стійкої соціальної політики, що відповідає європейським стандартам і національним реаліям України.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблематики соціальної підтримки людей похилого віку в Україні підтвердило, що питання захисту цієї категорії населення є одним із ключових викликів державної соціальної політики. Старіння населення, зростання соціальних ризиків, економічна нестабільність, російсько-українська війна та реформи у сфері децентралізації формують нові умови, у яких система соціального захисту має забезпечити ефективне функціонування та орієнтуватися на потреби кожної людини. Результати проведеної роботи дають можливість узагальнити теоретичні та практичні аспекти теми та сформулювати висновки щодо досягнення завдань, визначених у вступі.

Перше завдання полягало у визначенні соціально-демографічних та економічних передумов, що зумовлюють необхідність соціальної підтримки літніх людей. Аналіз показав, що Україна є країною з високим рівнем демографічного старіння: частка осіб похилого віку стабільно зростає, що створює додаткове навантаження на систему соціального забезпечення. При цьому соціально-економічне становище більшості пенсіонерів є вкрай складним: розмір середньої пенсії не відповідає прожитковому мінімуму, а рівень бідності серед літніх людей залишається одним із найвищих у суспільстві. Економічні труднощі, зростання цін, інфляційні процеси, а також воєнні виклики значно поглибили вразливість літніх громадян. Це доводить необхідність системних змін, спрямованих на формування комплексної моделі соціальної підтримки.

Друге завдання передбачало дослідження законодавчих та програмних основ соціальної політики щодо людей похилого віку. Було встановлено, що в Україні існує низка законів, які регламентують сферу соціального захисту: Конституція України, закони «Про соціальні послуги», «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та інші. Разом з тим, значна частина законодавчої бази є застарілою й не відповідає сучасним викликам, пов'язаним із цифровізацією суспільства, потребами у кризових

умовах та інтеграцією у європейський соціальний простір. Окремі державні стратегії та програми (зокрема Стратегія активного довголіття) створюють основу для розвитку нових форм соціальної роботи, проте їхня практична реалізація часто залишається неповною через брак фінансування та обмеженість ресурсів на місцевому рівні.

Третє завдання стосувалося аналізу інституційних моделей соціальної підтримки літніх осіб в Україні. Дослідження показало, що інституційна система є багаторівневою й охоплює державні, комунальні, а також недержавні (приватні та громадські) організації. Основну роль відіграють територіальні центри соціального обслуговування, які забезпечують послуги догляду вдома, медичний супровід та соціально-побутову допомогу. Водночас значна частина цих інституцій потребує модернізації. Реформа децентралізації дала територіальні громадам нові повноваження у соціальній сфері, що дало можливість розвивати центри надання послуг за принципом «єдиного вікна». Водночас нерівномірність ресурсів у територіальні громадах призвела до значних диспропорцій: одні територіальні громади здатні створювати сучасні інноваційні послуги, інші обмежуються мінімальними заходами підтримки.

Четверте завдання полягало у вивченні специфіки соціальних послуг для літніх людей в умовах воєнного стану та кризових ситуацій. Було встановлено, що війна стала чинником, який радикально змінив акценти соціальної політики. На перший план вийшли екстрені заходи підтримки: діяльність мобільних бригад, організація прихистків для внутрішньо переміщених осіб, гуманітарні програми. Особливої ваги набули недержавні та міжнародні організації, які змогли оперативно реагувати на потреби літніх громадян. У цей період соціальні служби не лише забезпечували матеріальні потреби, а й розширили спектр послуг, надаючи психологічну підтримку, допомогу у подоланні соціальної ізоляції та інформаційну підтримку. Одним із нових викликів стала цифрова нерівність: переведення більшості державних послуг в електронний формат ускладнило доступ до них літнім громадянам. Подолання цього бар'єра є одним із пріоритетних напрямів сучасної політики.

П'яте завдання стосувалося виявлення напрямів оптимізації механізмів соціальної підтримки. На основі проведеного дослідження було визначено, що оптимізація повинна охоплювати кілька ключових складових: оновлення законодавчої бази, реформування фінансових механізмів, розвиток інституційної спроможності територіальних громад, зміцнення кадрового потенціалу соціальної роботи, впровадження інноваційних форм послуг, а також розширення партнерства з громадянським суспільством. Важливим напрямом оптимізації є перехід від утриманської моделі до моделі активного довголіття, коли літні громадяни розглядаються не лише як отримувачі допомоги, а й як активні учасники суспільного життя. Це відповідає сучасним європейським тенденціям і створює передумови для більш гармонійного розвитку українського суспільства.

Окремої уваги потребує узагальнення результатів аналізу сучасних механізмів соціальної підтримки людей похилого віку. Проведене дослідження засвідчило, що *правовий механізм* забезпечує базові гарантії доступності соціальних послуг, однак його практична реалізація ускладнюється низкою проблем: застарілістю окремих законодавчих норм, недостатньою кількістю підзаконних актів, а також дублюванням повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування. У результаті правове поле залишається фрагментованим і не в повній мірі відповідає сучасним викликам, зокрема пов'язаним із воєнним станом.

Фінансово-економічний механізм, що формує матеріальну основу функціонування системи підтримки, характеризується обмеженістю бюджетних ресурсів та відчутною нерівномірністю фінансової спроможності територіальних громад. В умовах війни посилилася залежність соціальної сфери від зовнішньої допомоги, а потреба у підтримці літніх осіб суттєво зросла. Це створює хронічний дефіцит фінансування та перешкоджає впровадженню інноваційних форм соціальних послуг.

Аналіз *організаційно-інституційного механізму* показав наявність як сильних, так і проблемних аспектів. Територіальні центри, центри надання

соціальних послуг та інші установи відіграють ключову роль у забезпеченні підтримки літніх осіб, проте їхній потенціал значною мірою обмежений недостатньою матеріальною базою, кадровим дефіцитом та відсутністю єдиних стандартів якості. Це зумовлює суттєві відмінності в доступності та якості послуг між громадами.

Дослідження *кадрового механізму* виявило гостру нестачу кваліфікованих фахівців, особливо у віддалених територіальних громадах, а також потребу в регулярному підвищенні кваліфікації працівників соціальної сфери. Нинішні умови вимагають спеціальної підготовки до роботи з людьми похилого віку в ситуаціях стресу, евакуації, втрати майна чи близьких - тобто в умовах війни та кризових подій.

Інформаційно-комунікаційний механізм залишається одним із найслабших елементів системи. Попри активне впровадження цифрових сервісів, значна частина літніх людей не володіє необхідними цифровими навичками, що суттєво ускладнює доступ до онлайн-послуг. Цифровий розрив посилює нерівність та створює ризик виключення окремих груп громадян.

Щодо *соціально-психологічного механізму*, то існуючі програми підтримки спрямовані на зменшення соціальної ізоляції та подолання психологічних наслідків війни, однак вони є недостатньо системними та нерідко реалізуються фрагментарно. Потреба в посиленні міжпоколіннєвої взаємодії та формуванні спільнот підтримки залишається актуальною.

Узагальнюючи результати аналізу, можна констатувати, що чинні механізми соціальної підтримки забезпечують лише базовий рівень гарантій для людей похилого віку. Їх ефективність значною мірою залежить від ресурсної спроможності громад, координації між державними інституціями та рівня цифрової зрілості соціальної сфери. Для підвищення результативності необхідне комплексне вдосконалення законодавчої бази, оновлення організаційних підходів та впровадження моделі інтегрованих соціальних послуг, що відповідатиме сучасним потребам суспільства та викликам, спричиненим воєнним станом.

Отже, дослідження підтвердило, що соціальна підтримка літніх людей в Україні потребує системної модернізації, спрямованої на адаптацію до сучасних викликів. Важливо, щоб у центрі соціальної політики перебувала людина похилого віку з її потребами, правами й можливостями. Оптимізація механізмів соціального захисту має поєднувати державні, недержавні та міжнародні ресурси, забезпечуючи сталість і гнучкість системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балдинюк О. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку. *Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*, 2018 р., 12 с.
2. Безбар'єрний словник: люди старшого віку. *Офіційний вебсайт Сумського обласного управління юстиції*.
URL: <https://www.sumyjust.gov.ua/novini/bezbar-yernyy-slovnyk-lyudy-starshoho-viku/> (дата звернення: 09.10.2025)
3. Васильців Т. Г., Мульська О. П., Лупак Р. Л. Збереження людського капіталу України в умовах війни. *Вісник ЛТЕУ*. 2022. № 7. С. 14-22.
4. Галіяш Н. Б. Характеристика основних соціальних проблем людей похилого віку. *Медсестринство*. 2012. № 1. С. 17-19.
5. Герасименко І. Соціальна робота з літніми людьми в умовах війни: особливості та перспективи. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології в соціальній роботі та соціальній рекламі»*, Вінниця. ТОВ «Нова Книга», 2019.
6. Гідна старість: світовий досвід. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2035694-gidna-starist-svitovij-dosvid.html>
7. Державна служба статистики України. Демографічний щорічник України за 2023 рік. Київ : Держстат України, 2024. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.10.2025)
8. Денисюк О. М., Маденова Ю. В. Організація дозвілля людей похилого віку в громадських та державних установах. *Молодий вчений*. 2019. № 11. С. 897–902. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29788/> (дата звернення: 02.01.2026).
9. Житинська М. О. Психолого-педагогічна та соціальна характеристика людей похилого віку як об'єкта соціально-педагогічної підтримки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені*

М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. 2014. Вип. 19. С. 154-159.

10. Захист прав людей похилого віку: Верховна рада України, офіційний вебпортал парламенту України.

URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/195491.html> (дата звернення: 03.10.2025)

11. Збірка «Захист прав людей поважного віку: успішні історії». Громадська організація «Суспільство і право»: Багній М. С., Коваль О. Я. Львів, 2019. 44 с.

12. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми похилого віку : навч. посіб. Київ : Ун-т «Україна», 2023. 180 с.

13. Кабаченко Н. В. Організація надання соціальних послуг людям похилого віку у соціальних службах: міжнародний досвід. Наукові записки НаУКМА. 2013. С. 89-95. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/69b8aba5-d7d5-4c5c-98a7-0a71aba11759> (дата звернення: 02.01.2026).

14. Капська А. Й., Зверева І. Д., Безпалько О. В. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 399 с.

15. Карітас України: грошова допомога постраждалим від війни, гуманітарна програма, робота з молоддю та сім'ями : Kyiv Post. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/33493>

16. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

17. Кухта М. П. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні. Київ : КНУКіМ, 2018. 304 с.

18. Ленчук О.М. Специфіка соціальної роботи з людьми похилого віку, *Подільський науковий вісник*. №3. Вінниця 2017. С. 65-70

19. Літинська В. Особливості соціальної політики України в умовах воєнного стану. *Економіка України*, 2023, № 1. С. 61-70.

20. Пашко Ю. Соціальна підтримка людей похилого віку в Україні та світі. *Соціально-психологічна допомога і соціальна робота: виклики сучасності* :

матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 10–11 квітня 2025 р.). Луцьк: відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2025. 41-46.

21. Політика щодо літніх людей. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/about/klyuchovi-paramy/polityka-shchodo-litnikh-lyudey> (дата звернення: 23.10.2025).

22. Про внесення змін до Закону України «Про соціальні послуги» щодо удосконалення надання соціальних послуг : *Відомості Верховної Ради (ВВР), Верховна Рада України: офіційний веб-портал*. 2025, № 34, ст.133 від 26.03.2025 р., № 4332-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4332-20#n2> (дата звернення: 09.10.2025).

23. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49-51. Ст. 376.

24. Про затвердження Типового положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю: постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2020 р. № 772. *Верховна Рада України: офіційний веб-портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.10.2025).

25. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку: Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-XII (у ред. станом на 01.01.2025 р.). *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> (дата звернення: 22.11.2025).

26. Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 р. № 10-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 01.12.2025 р.)

27. Семигіна Т. В., Каркач А. В. «Е-інклюзія» літніх людей і соціальна робота. Умань : ВІЗАВІ, 2019. 96 с.

28. Система обов'язкового соціального страхування в Німеччині : Карітас України, 2023 р. URL: <https://caritas.ua/news-en/systema-obovyazkovogo-soczialnogo-strahuvannya-v-nimechchyni/>
29. Соколова М. Соціальна підтримка похилого населення в умовах війни: досвід України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право.* 2018. Вип. 29. С. 102-108.
30. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді : українські реалії та міжнародний досвід : колектив. монографія / В. Поліщук та ін. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 221 с.
31. Україна входить в 30 «найстаріших» країн світу, – Антонюк. *Перший*: URL: <https://pershyj.com/p-ukrayinavhodit-v-30-naistarishih-krayin-svitu-14017> (дата звернення: 05.09.2025 року).
32. Право на гідне життя осіб похилого віку та проблем його забезпечення. *Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*, Випуск 29, 2020. С. 45-52
33. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. *Верховна Рада України: офіційний веб-портал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021> (дата звернення: 09.10.2025).
34. Романовська Ю. Реформування пенсійного забезпечення в Україні. *Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету.* 2024. С. 14.
35. Чалюк Ю. О. Глобальні соціально-економічні наслідки російсько-української війни. *Економіка та суспільство.* ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». 2022. №37. С. 11.
36. Яке співвідношення пенсіонерів і працюючих в Україні сьогодні. *BusinessUA. Робота. Зарплата. Пенсії.* 2024 р. URL: <https://businessua.com/roboata/100498yake-spivvidnoshennya-pensioneriv-i-pracyuyuchih-v-ukraini-sogodni.html> (дата звернення 01.11.2025)

URL:https://businessua.com/robota/94456yake-spivvidnoshennya-pensioneriv-i-pracyuyuchih-v-ukraini-sogodni.html?utm_source=ukrnet_news (дата звернення: 23.10.2025).

37. Якубова Л. А., Труш Н. П. Порівняльний аналіз особливостей організації соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні та за кордоном. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І. В. Козубовська. Ужгород : Видавництво УЖНУ «Говерла», 2015. Вип. 36. С. 209–211

38. Klie T. Altern in Deutschland - Perspektiven für die Zukunft. Freiburg : Lambertus, 2017. 240p.

39. Kowalska A. Senior policy in Poland - challenges and opportunities. Warsaw, 2021. 104p.

40. United Nations Economic Commission for Europe. Active Ageing Index Analytical Report 2021. Geneva : UNECE, 2021. 68 p.

41. UNDP Ukraine. Social protection response to war. 2023. 40 p. URL: <https://www.undp.org/ukraine>.

42. World Health Organization. World Report on Ageing and Health. Geneva : WHO, 2015. 246 p.

43. National Institute on Aging. Supporting Older Adults. Washington : NIA, 2020).

44. Guillemard A. The future of social protection for older people. Geneva : ILO, 2012. 108 p.

45. Campbell J.C., Ikegami N. Japan's radical reform of long-term care. *The Social Policy Journal of New Zealand*, 2003. 136-147 p.

46. European Commission. Active Ageing and Solidarity between Generations. Brussels, 2020. 32 p.

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота присвячена дослідженню та оптимізації механізмів соціальної підтримки людей похилого віку в Україні в умовах сучасних соціально-економічних викликів. У роботі розкрито теоретико-методологічні засади соціальної політики щодо осіб поважного віку, проаналізовано соціально-демографічні тенденції старіння населення, оцінено вплив війни, економічної кризи, пандемії та цифрової трансформації на становище літніх людей. Досліджено законодавчі, інституційні, фінансові та організаційні механізми соціальної підтримки, визначено проблеми їх практичної реалізації в Україні. Узагальнено міжнародний досвід соціального захисту осіб похилого віку, зокрема країн ЄС, США та Японії, і запропоновано напрями його адаптації до українських реалій. На основі проведеного аналізу розроблено рекомендації щодо вдосконалення системи соціальної підтримки людей похилого віку, що включають оновлення законодавчої бази, розвиток місцевих соціальних служб, посилення цифрової інклюзії та підтримку активного довголіття. Результати дослідження можуть бути використані в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, соціальних служб і громадських організацій для підвищення ефективності соціального захисту осіб старшого віку.

Ключові слова: соціальна підтримка, люди похилого віку, соціальні послуги, активне довголіття, соціальна політика, механізми соціального захисту, децентралізація.

ANNOTATION

The master's thesis focuses on the optimization of mechanisms of social support for elderly people in Ukraine under modern socio-economic challenges. The study explores theoretical and methodological foundations of social policy for senior citizens, analyses demographic trends of population ageing, and evaluates the impact of war, economic crisis, pandemic, and digital transformation on the well-being of older adults. The research examines legislative, institutional, financial, and organizational mechanisms of social support, identifying their practical implementation problems in Ukraine. It generalizes international experience of elderly care -particularly in EU countries, the USA, and Japan -and proposes ways of adapting best practices to the Ukrainian context. Based on the analysis, the paper develops recommendations for improving the national system of social support for elderly people, including legislative modernization, strengthening of community-based services, promotion of digital inclusion, and fostering active ageing. The results can be applied by state authorities, local governments, and social institutions to enhance the efficiency of social protection for older citizens.

Keywords: social support, elderly people, social services, active ageing, social policy, social protection mechanisms, decentralization.